

Улугбек □ ХАМДАМ, “Шарк юлдузи” ва “Звезда Востока” журналлари Бош мухаррири в.б:

Устоз, негадир кейинги пайтларда адабиётнинг вазифаси тўғрисида кўп ўйлайман. Бундок карасак, бундан бир-бир ярим аср мукаддам адабиётнинг ижтимоий функцияси хакида бугунгидек гапирилмаган экан. (Зеро, бунга асоснинг ўзи бўлмаган). XIX аср охири ва, айникса, XX аср аввалига келиб эса, унинг зиммасида гоят салмоқдор ижтимоий вазифа пайдо бўлдики, натижада, мазкур жихат бир неча ўн йил мобайнида адабиётнинг ажралмас узвига айланди. Вактлар бўлдики, адабиёт одамларнинг дунёкарашларини, хаётга ёндашувларини, кайфиятларини белгилади, уларни йўналтирди. Бугун эса ундай эмас. Демак, давр ва унинг кайфиятига караб адабиётнинг инсон (ўқувчи) олдидаги вазифалари ўзгариб турар экан-да?..

Наим □ КАРИМОВ, □ филология фанлари доктори, профессор:

Тарих XIX аср охири - XX аср бошларида дунёга келган жаҳид адабиётининг зиммасига муҳим масалаларни юклади. Жаҳид маърифатпарварлари XVII-XIX асрлардаги ижтимоий-иктисодий таназзул ҳамда Кауфман, Скобелев, Черняев, Мочаловларнинг ваҳшийлиги ва зулми остида эзилган, қадди буқилган, ўз Ватанида эркин яшаш ҳуқуқидан маҳрум бўлган халқни уйғотиш вазифасини кўйди. Жаҳидлар ўз зиммаларига кўйилган шу тарихий вазифани шараф билан бажардилар. Шунинг ўзиёқ биздан уларга, уларнинг ижтимоий-маърифий ва ижодий фаолиятига катта ҳурмат билан муносабатда бўлишимизни такозо этади. Менинг бу масалага тўхталишимнинг боиси шундаки, жаҳидлар адабиётнинг ижтимоий функциясини ошириб юбордилар, бадиий адабиёт елкасига катта ижтимоий вазифани юкладилар. Халқнинг тарихий тақдирини ўзгартириш учун адабиёт, энди, кураш куралига ҳам айланиши зарур эди. Жаҳидлар шу масалага жуда нозик ёндашиб, дастлаб, маърифатпарварлик гоёлари билан тўйинган асарларни яратдилар. Кейин эса: “Онам, сени куткармоқ учун жонми керакдур? Номусми, виждон била иймонми керакдур?” деб ўзларининг эрк ва ҳуррият йўлида жонларини фидо қилишга ҳам тайёр эканликларини айтдилар. Мазкур сатрлар ёшларнинг илгор қисмида ҳуррият учун кураш истаги ва максadini уйғотди.

Шундай “ижтимоийлашган” жаид адиблари каламкаш биродарлари ижодига хаёт хакикати хаққоний акс эттириш нуктаи назаридан ёндашдилар. Чўлпон “Фаргона фожиалари” пьесасида шу масалада чекинган Хамазани каттик койиди. Аммо, жаид танкидчилигининг бундай “ижтимоийлашиш”и замирида халқ ва мамлакат тақдири билан боғлиқ мақсад ётган эди.

1917 йилдан кейин, бошқа кўшни миллий адабиётларда бўлганидек, ўзбек адабиётида ҳам жаид адабиёти эришган марралардан ва миллий адабий илдишлардан узоклашиш, рус йўқсил адибларининг, кейинчалик, рус мумтоз адибларининг шўро мафкурасига зид бўлмаган асарларини таржима қилиш, адабиётни шўро даври гоёларини тарғиб қилувчи минбарга айлантириш жараёни кечди.

Мободо, жоиз бўлса, шу ерда бир лирик чекиниш қилсам. 1921-1923 йилларда Самарқандда нашр этилган “Меҳнатқашлар товуши” газетасига дастлаб Мирсалимов, кейин З. Бурнашева деган татар зиёлилари муҳаррирлик қилишган. Агар биринчи муҳаррир газетадан маҳаллий ходимлар ва муҳбирларни четлатган бўлса, иккинчиси муҳаррирлик курсисини эгаллаши билан газетада Беҳбудий номининг тилга олинишига йўл қўймаган. У хатто: “Яхши бўлган эканқим, Беҳбудий ўлдирилган экан. Агар Беҳбудий бу кунда тирик бўлса эди, Туркистоннинг устига иккинчи Анвар пошони келтириб, ўзи бирор мансабга эга бўлур эди”, деб ўз хатти-харақатининг тўғрилигини асосламоқчи бўлган. Қуни кеча маҳаллий раҳбарлар ва ижодкорлар ёрдамида адабиёт ва журналистикага қириб келган қимсалар тирик ва марҳум ўзбек ёзувчиларини миллатчиликда, совет давлатига қарши қайфиятда айблаб, ишдан хайдалиш ёки қамалиш хавфи остида қолган миллий адабиёт намояндаларининг шўро позициясига ўтишларига ўз ҳиссаларини қўшганлар. Партия турли миллатга мансуб шундай хайбаракатчилар ёрдамида адабиётнинг советлашиш жараёнини амалга оширган.

Сиз айтганингиздек, бугун адабиётнинг халқ олдидаги вазифаси ўзгарди. Ўзбекистоннинг миллий давлат байроги хилқираб турган ҳозирги даврда адабиёт ҳам ўз олдида халқ ва мамлакатнинг янги тарихи билан уйғун вазифаларни қўймоқда. Бу вазифалар биринчи навбатда, ёш авлодларнинг илғор дунёқарашини шакллантиришга, маънавий оламини бойитишга, фидойи аждодларнинг ватанпарварлик ва халқпарварлик анъаналарини давом эттиришга қаратилса, айни муддао бўлурди.

Улугбек ХАМДАМ:

Устоз, авлодлар алмашинуви – хаёт конуни. Лекин, авлодлар алмашинуви баробарида, дунёкарашлар ҳам ўзгаради. Бунга ҳам багрикенглик билан карашимиз керак, албатта. Айни чоғда, юкоридаги гапдан “хар кандай янги авлод аввалгисидан яхширок (тўғрирок) бўлади”, деган маъно чикмайди. Чунки хар бир авлоднинг ўзига яраша кучли ва ожиз тарафлари мавжуд. Шу маънода, сиз мансуб бўлган адабиётшунослар авлодининг ютуклари ва камчиликлари нималарда кўзга ташланади?

Менинг назаримда, адабиёт ва санъат гоят мафкуралашган бир даврда яшаганликлари бу авлод вакилларининг ижодларига ўз таъсирини ўтказмай колмади. Натижада, улар колдирган кимматли меросда айрим мафкуравий чекланишлар сезилади. Адабиёт, аввало, эстетик ходиса, санъат эканлиги баъзан унутиб кўйилди. Шунга карамай, катта авлод вакиллари хаётларини ягона ишга багишлай олдилар. Яъни, сизлар учун адабиёт иши мукаддас иш эди. Сизлар адабиётнинг инсон турмушидаги, маънавий оламидаги мислсиз ўрнига катъий ишониб келган авлодсизлар. Алалхусус, мазкур ишонч ўзбек адабиётшунослигининг Бехбудию Фитрат, Чўлпону Ойбек тамал тошини кўйиб кетган пойдеворини янада мустахамлаш йўлидаги фундаментал тадқиқотларининг яратилишига замин хозирлади. Назаримда, сизнинг авлод ана шундай шарафли ишга ўзининг муносиб хиссасини кўша билди, тўғрими?

Ана шу айтилганлардан келиб чиккан холда хулоса килсак, XX аср ўзбек танкидий тафаккур тадрижи сизнингча, кандай киёфага эга.

Наим КАРИМОВ:

Камина мансуб бўлган адабиётшунослар авлодининг ютук ва камчиликлардан аввал, ўзбек адабиётшунослик фанининг илдишларига мухтасар бир йўсинда назар ташласак. Ўзбек ёзма адабиёти пайдо бўлибдики, унинг йўлдоши сифатида адабиётшунослик фанининг ҳам куртаклари кўрина бошлаган. Ёзувчилар ўзларининг ёки каламкаш биродарларининг хаёт ва ижодлари тўғрисида турли йўллар билан фикр баён килишган. Тазкиралар тузила бошлаган. Илми аруз, илми кофия, илми бадеа сингари ўзбек адабиётининг назарий масалаларини ўрганувчи “фан тармоклари” пайдо бўлган. Навоийхонлик, бедилхонлик, фузулийхонлик тўғараклари вужудга келган. Бу фан тармоклари ва тўғаракларнинг диққат марказида бадий ижоднинг ўзига хос специфик масалалари турган. Ижодкорларни ҳам, китобхонларни ҳам тасвир махорати, бадий образнинг гўзаллиги ва сермаънолиги, сўз жилolari, поетик фикр ва шеърий шаклнинг уйғунлиги сингари масалалар кизиктирган.

Ўтган асрнинг ўрталарига келиб, ўзбек адабиётшунослиги фан сифатида шаклланиб, янги-янги жанрлар билан бойиди. Ўзбек адабиётшунослигида бадиий ижод табиатини, ижодий жараёни, ёзувчининг ижодий йўлини, бадиий маҳорат масалаларини тадқиқ этувчи асарлар майдонга келди. Камина мансуб бўлган адабиётшунослар авлоди бунга маълум маънода ўзларининг хиссаларини кўшдилар. Агар мазкур авлодга Матёқуб Қўшжонов, Озод Шарафиддинов, Лазиз Каюмов, Бегали Косимов, Салоҳиддин Мамажонов, Нуриддин Шукуров, Умарали Норматов, Иброҳим Гафуров, Бахтиёр Назаров, Нўмон Раҳимжонов сингари замонавий адабиёт масалалари билан, Азиз Каюмов, Абдуқодир Хайитметов, Ботир Валихўжаев, Абдурашид Абдугафуров, Суйима Ганиева сингари мумтоз ўзбек адабиёти билан шугулланувчи адабиётшуносларни мансуб, деб билсак, кўп жилдлик мумтоз ва замонавий ўзбек адабиёти тарихининг, йирик шоир ва ёзувчиларга бағишланган, шеърят, наср ва драматургия турлари, роман, касса, дoston сингари жанрлар тадқиқ этилган монографияларнинг яратилиши шу авлод номи билан боғлиқ. Колаверса, мустикаллик арафасида ва мустикалликнинг дастлабки йилларида мумтоз ва замонавий ўзбек адабиёти тарихини тарихий ҳақиқат мезонлари асосида ўрганилишида ҳам шу авлод муҳим роль ўйнади. Бинобарин, мазкур авлодга ҳос хусусиятлар, менимча, фаоллик, кенг ва чуқур билим, нина билан кудук казиш машаққатдан кочмасликдир.

Энди, камчиликларга келсак, бу ҳам етарли. Аввало, бизнинг авлод адабиётнинг ижтимоий вазифасига катта эътибор бериб, ёзувчи ҳам, унинг асари ҳам ноёб бадиий-эстетик ходиса эканини унутиб қўйган вақтлар оз бўлмади. Адабиётшунослар баъзан юқоридан туширилган мезонлар асосида, баъзан эса ўзларининг субъектив қарашлари асосида бадиий ижодга ёндашишга мажбур бўлдилар. Қодирий ва Чўлпон адабиёт олаmidан бадарга қилинган даврда Хамза хаддан зиёд илохийлаштириб юборилди. 60-70 йилларда бадиий заиф асарларни юқори баҳолаш оддий ходиса бўлиб қолди. Мавзунинг долзарблиги ва замонавийлиги бадиий ижоднинг асосий мезони сифатида идрок этилди. Шундай мезон тақозоси билан “Ўтган кунлар”га эмас, “Ғолиблар”га, “Наврўз”га, “Хамза”га ўхшаш асарлар хирмони кўпайди. Адабиётшунос адабиётнинг гуллаб-яшнашига, танқидчи эса ёзувчининг ижодий ўсишига ёрдам берувчи ижодкор бўлиши лозимлиги унутилиб, бадиий бўш асарларнинг бўшлигини айтишда журъатсизлик авж олди.

Улугбек ХАМДАМ:

Нисбатан ёш авлодлар хусусида нималарни ўйлайсиз? Мазкур авлодлар фикран эркин, ҳар турли информацияга имкондор бўлиши баробарида, нега ўз ишини сизлар қадар яхши кўрмайди? Улар руҳиятидаги тараддуд яна қанчагача давом этиши мумкин? Нега уларнинг кўпчилиги муқаддас иш – адабиёт ишини осонликча бошқа ишга, масалан, тужжорликка алмаша ол(а)дилар? Нима учун уларда адабиёт иши эътикод даражасига

кўтарилмаган? Нега бизнинг ва биздан кейинги авлоднинг адабиётшунослик соҳасида фундаментал тадқиқотларга холи йўк: бу ердаги асосий сабаб илмнинг етишмаслиги ё хоҳишнинг? (Ва, ёки бошқа нарсанинг, масалан, рағбатнинг?) Ёхуд фундаментал тадқиқотлар, аввало, ўзгариб кетган оламнинг янгидан фалсафий идрок этилиши билан юзага чиқадими? Ундай бўлса, файласуфларимиз қаерда?

Наим КАРИМОВ:

СССРдек ер юзини титратган кудратли давлатнинг тарих сахнасидан йўқолиши асносида, жахон халқлари тарихида янги давр бошланди. Европа халқлари бозор иқтисоди шароитида яшаганликлари, шунингдек, мафкуралашган адабиёт ва санъат булоқларидан сув ичмаганликлари учун уларда маънавий-маданий кадриятлардан узоклашиш жараёни кўзга ташланмади. Улар хаёти бир маромда давом этди ва давом этмокда. Улар “яшил иблис” кудратига шак келтирмаган холда, зикр этилган кадриятларнинг кадрсизланишига йўл қўймадилар. Бизда эса жараён анча кескин кечди.

Хозир ижод қилишда давом этаётган ёзувчилар орасида ниманингдир илинжида калам тебратишаётганлари талайгина. Агар шу илинж – ё шухрат қозониш, ё мукофот олиш, ё асар ёзиб пул топиш илинжи бўлмаса, ижодкорлар сафи анча сийраклашиб қолади. Айтмоқчиманки, Чўлпон, Ойбек, Шукр Холмирзаевга ўхшаб ўз тақдирини бир умрга адабиёт билан боглаган ва бундан бирор манфаатни қўзламаган ёзувчилар ҳам, адабиётшунослар ҳам бундан кейин анқонинг уруги бўлиб қоладигандек. Бунинг асосий сабабларидан бири, моддий бойликнинг фетишлаштирилиши, маънавий-маданий бойликнинг, бир замонлар фаровон яшаш омилларидан бири бўлган аклий ва ижодий меҳнатнинг кадрсизланиши бўлса, иккинчиси эса, “Ўтган кунлар”ни мижджа қокмай ўқиган китобхонларнинг бугун йўқлигидир.

Ана шундай китоб ўқимаслик қасали хозирги адабиётшунослар авлодини ҳам четлаб ўтмаган. Уларнинг бир қисми Фрейдни, Камюни хижжалаб ўқиган бўлса ҳам, миллий адабиётимиз ва маданиятимиз тарихини яхши билади, дейиш қийин.

Улар адабиёт тарихини ҳам, адабий жараёни ҳам яхлит ходиса сифатида илғаб олганларича йўк. Акс холда, Абдулла Кодирий, Чўлпон, Ойбек, Шайхзода, Усмон Носирлар ижод қилган адабиёт майдонида мардикор ёллаб ёзилган ёки пулнинг қучи билан чоп этилган асарлар оқимиға бэфарқ қараб турмаган, ўтган-кетгани ушлаб олиб, ўзлари тўғрисида мактовдан иборат мақолаларни ёздириб олган ва уларни

ёстикдек-ёстикдек тўплам шаклида чоп эттирмаган бўлардилар. Шубхасиз, бу таънам умумий жараёнга тегишли. Бугунги авлод орасида виждон амри билан калам тебратаётган адабиётшунослар йўқ эмас. Лекин, уларнинг аксари, афсуски, диссертациялар ёзишдан нарига ўтмаяптилар. Адабий жараён, Пушкин ифодаси билан айтсам, “сокчилар”сиз колмокда.

Мен уруш даврининг фарзандиман. Ўз отамнинг уруш даврида қандай кийинчиликларни бошдан кечирганларини яхши билмайман. (Отам бу ҳақда сўзлашни хуш кўрмаганлар). Аммо, амаким баъзан-баъзан уруш йилларини эслаб, аудиторияга гўё ҳеч нарса бўлмагандек, доим ок кўйлак устига костюм кийиб, галстук такиб кирганлари ва дарс берганларини, лекин бу кўйлакнинг фақат ёқасию олд томони ҳамда бошка кўйлакнинг калта еңги – манжети бўлганини айтар эдилар. Улар мансуб бўлган авлод зиёли номини баланд ушлар, шунинг учун ҳам халқ зиёлиларни астойдил хурмат қиларди. Хозир-чи, фан доктори дипломи билан бозорда чодир тикиб ўтирган кишилар йўқми? Шеърят ва матбуот оламини тарқ этиб, бозордан макон топган кишилар йўқми? Тўғри, уларнинг баъзилари турмуш тақозоси билан шундай йўлни танлашган. Лекин агар улар юрагида ҳам ҳақиқий зиёлининг кони жўш уриб турганида, балки шундай йўлни танламаган бўлармидилар? Хар холда, шу нарса аниқки, моддий кадриятларнинг жамият ҳаётидаги мавқеи дафъатан ошиб кетганида, калам ахлининг фаровон ва ҳашаматли ҳаётга мойил қисми ўзга йўлни танлади. Бунинг учун уларни қоралаш эмас, балки тушуниш лозим.

Масаланинг жиддий томони шундаки, масалан, адабиётшунослик соҳасида калам тебратаётган аксар ёшларни ҳам ўз соҳаларига содик, нина билан қудук казишга тайёр кишилар, деб бўлмайди. Улар билим захираларини бойитишдан, адабиётшуносликнинг жиддий муаммоларини ҳал қилишга чоғланишдан кўра, тезроқ фан номзоди, сўнгра фан доктори бўлишни ўйлайдилар, холос. Фан орқали моддий ёки маънавий имтиёзга эришиш аксар ёшларнинг бош мақсадлари бўлиб қолмокда.

Улугбек ХАМДАМ:

XX аср ўзбек адабиётига алоҳида меҳрингиз борлигини яхши биламан. Чунки, айнан шу даврга келиб, мамлакатнинг сиёсий-ижтимоий, тарихий-маданий, рухий-маънавий тақдирида улкан бурилишлар юз берди. Диний-эътиқодий эврилишларни айтмай қўя қолай. Демак, буларни бошидан ўтказган, юрагидан кечирган ижодкор оламини ўзгача кўра бошлади. Унинг атроф-муҳитни бадиий эстетик жихатдан қабул қилиш принципида туб истилохлар юз берди. Роман, драма, бармок вазнидаги шеър – булар ана шу азим ўзгаришларнинг қонуний меваси эди. Улар кўп асрлик ўзбек адабиётида янги ҳодиса бўлиб майдонга тушди. (Албатта, қадим-қадимдан сочма ва бармок ўлчовидаги назм, яна

роман ва театрнинг бошқачарок кўринишлари мавжуд бўлгани ёдимизда).

Ана шундай мохиятга эга янги ўзбек адабиёти, сизнингча, яна нималари билан Навоий ва Бобур даври адабиётидан фарк қилади? Ва, бу давр (XX аср) адабиёти ёнида XXI аср адабиёти қандай тахминий кўринишга эга бўлиши мумкин?

XX аср ўзбек адабиёти мумтоз ва келажак адабиётимиз ўртасида бир кўприк вазифасини ҳам ўтади, ўтамоқда, дейишимиз мумкинми?

Наим КАРИМОВ:

Кўп асрлик ўзбек адабиёти тарихида икки асрни “олтин аср” дейиш мумкин. Бири – XV аср бўлса, иккинчиси – XX аср. Агар Навоий форс тили ҳукмрон даврда ўз асарлари билан ўзбек адабий тили ва мумтоз ўзбек адабиётининг майдонга келишига тамал тошини қўйган бўлса (бу – Навоий ва Бобур даври адабиёти), XX асрда Бехбудий, Кодирий, Чўлпон, Фитрат янги ўзбек адабий тили ва адабиётини яратишда, устозлари анъаналарини давом эттириб, жаҳон адабиёти ютуқларини ўзлаштирган ҳолда, ўзбек адабиётида реализм методининг қарор топишига, адабиётнинг реал ҳаёт билан яқинлашишига, бадиий сўзнинг жамият ҳаётига таъсир кўрсата олувчи куч бўлишига, янги замонавий адабий тур ва жанрлар билан бойишига жиддий ҳисса қўшдилар. Сўнгги бир аср давомида дунёга келган авлодларнинг маънавий олами ва дунёқараши уларнинг асарлари асосида шаклланди. Агар Навоий ва Бобур даври адабиёти бизнинг буюк адабий меросимиз бўлса, XX аср адабиёти хали узок вақт халққа йўлчи юлдуз бўлиб хизмат қилади, деб умид қиламан. Энди, XXI аср адабиётига келсак, бирор башоратнамо гапни айтиш қийин. Детектив-саргузашт ва ҳажвий адабиёт китоб бозорларини бундан кейин ҳам забт этишда давом этса керак. Бу эса, китобхонлар оммасининг шунга мослашган диди (яъни, бозор) адабиётни идора этиб туради, деган сўздир.

Улугбек ХАМДАМ:

Менимча, ўзбек насри яқин ўтмишни идрок эта бошлади. Чунки бирин-бирин дилни қувнатувчи асарлар пайдо бўляпти. Улар бир-бирига ўхшамайди, лекин орасида катта истеъдод билан ёзилаётганлари бор. Аҳмад Аъзамнинг “Рўё”, Наби Жалолдиннинг “Курб”, Раҳимжон Раҳматнинг “Аросат” каби романлари кўлёмасини ўқидим –

таассуротим бир олам. Энг мухими, уларнинг барида вокелик кутилмаган, хали юрилмаган томондан туриб тахлил ва тасвир этилган. Эркин Аъзамнинг “Ступка”, Хуршид Дўстмухаммаднинг “Кичкирик”, Нуруллох Рауфхоннинг “Чилла”, “Этакдаги кулба”, Назар Эшонкулнинг “Баховуддиннинг ити”, “Култой”, Исажон Султоннинг “Кисмат” каби хикоялари ўзбек насри жиддий эврилишлар палласига кирганини кўрсатади. Назаримда, энди, юкоридаги каби асарларни адабиётшуносликнинг аввалги мезонларидан туриб тахлил килиб бўлмайди. Бу асарлар адабиётшунослик фанининг ўзида жиддий янгиланишларни такозо килмокда. Мана шу маънода эскича ёндашув ва критерийлар билан бугунги катта истеъдодларни аниклаш мушкул, деб ўйлайман. Яна шуни ҳеч бир муболагасиз айта оламанки, бугун ҳам сиз номини санаган улуг ижодкорларимиз даражасидаги истеъдодлар бор. Бор, факат бугун давр бошка. Бу давр одамлари бир хил иктисодий-маънавий кайфиятда эмас. Жамиятда ўзининг ҳам моддий, ҳам маънавий даражасига кўра, кўпдан-кўп турли-туман катламлар юзага келди. XX аср одамларининг психологик кайфияти эса якрангда бўлгани боис, ўша вақтдаги яхши асарнинг таъсир кўлами катта микёсларда кечган. Бугунги шоир Навоий хазратларидек истеъдодга эга бўлса ҳам (кани энди), ана ўша катламларнинг барчасига бирдек маъкул ва манзур ашъор битолмайди. У энг баланд пардаларда куйлаши мумкин. Лекин унга ҳамдардлар ўнлаб катламларнинг бир ёки нари борса, икки-учтасида топилади. (Бугун Навоийни канча одам тушуниб, хис килади?) Хазрати Румийда: “Карга ва лайлак дўстлигининг сабаби”, деган хикоят бор. Акли расо бир киши карга ва лайлакнинг бирга учиб юрганини кўриб, тоза хайрон бўпти. Кейин бу жўрачиликнинг тагига етиб караса, иккала куш ҳам оксок экан. Каранг, дардларнинг муштараклиги таналарнинг ҳамкору ҳамнафаслигига олиб келмокда.

Ўйлашимча, истеъдодлар, дахолар вақти-вақти билан тугилиб туради. Факат уларни мухит етилтиради, кўтаради ёки, аксинча. Дахонинг майдонга чиқиши учун кулай мухит лозим. (Албатта, мухит деганимиз хаётининг комфортдан иборатлиги бўлмай, аксинча, турли хил машаккатларга тўла чигириклардир). Пешонасида дахолик сифатлари мавжуд зотнинг агар омади чопган бўлса, у ўз даврида, уни юксакка олиб чиқадиган чигал мухитда вояга етади. Бўлмаса, у ҳам бир истеъдод даражасида, истеъдод эса оддий каламкашдек яшаб ўтади. Шунинг учун ҳам Волков улуг Пушкин истеъдоди ва мухит бир-бирига тўгри келиб колди, дейди. Йўкса, Лермонтовнинг истеъдод даражаси Пушкинникидан асло кам эмас эди. Адабий омад Пушкинга кулиб бокди. Мен шу гапларга ишонаман. Аксинча бўлганда эди, яратганнинг кудрати Навоий ёки Шекспирда тўхтаб қолишига иймон келтиришимга тўгри келарди. Бунинг эса мутлако иложи йўк. Оккан дарё окаверади, деган халкимизнинг доно хикматига жўр бўлгим келади, устоз...

Наим КАРИМОВ:

Бир замонлар ўзбек адабиётининг том маънодаги кўзгуси бўлган, ютугини ҳам,

камчилигини ҳам ўзида акс эттириб турган “Шарк юлдузи” журнали огир ахволга тушиб колган эди. Кейинги йилларда адабиётга ҳукуматимиз томонидан кўрсатилаётган эътибор севимли журналимизни ҳам четлаб ўтмади. Сиз журнални бугунги адабиётнинг минбарига айлантириш учун хали сиёҳи қуримаган асарларни ўқиб чиқдингиз. Афсуски, менда бундай имконият йўқ. Колаверса, кўз нури хиралашиб колган бизнинг авлод, жумладан, мен ҳам ҳозирги адабий жараёни сизчалик изчиллик билан кузата олмайман. Шу сабабли мен адабиётимизнинг бугунги даражасидан сизчалик хайратда эмасман.

Улугбек ХАМДАМ:

Мени яна бир бошқа масала кўпдан бери қизиқтириб-ўйлатиб келади. Миллатнинг қандайлиги унинг адабиётига боғлиқми? Ёки адабиётнинг даражаси миллатнинг холига вобаста? Дунёда ҳамма нарсани пул, бойлик ҳал қилади, деган тутумнинг борар жойи қаергача бўлиши мумкин? Техника асрини ортига ташлаб, ахборот даврини бошидан кечираётган замондош зоҳиран нақадар мағрур, нақадар мустақил ва ишбилармон кўринади. XIX аср кишиларига сув ва ҳаводек зарур бўлган адабиёт мазкур Хабародам учун ортиқча юкка айланиб қолмадимми? Бутун онгли ҳаётини адабиёт илмига бағишлаган зиёли сифатида сизнингча, Хабародамнинг холи нима кечади? Адабиётсиз, демокриман.

Наим КАРИМОВ:

Агар ҳар бир миллатнинг ўз Навоийси, ўз Гётеси, ўз Пушкини бўлмаса, бу миллатни шаклланган миллат, дейиш қийин. Зеро, миллатнинг миллат бўлиши учун унинг миллий адабиёти ҳам бўлиши зарур. Адабиёт – миллатнинг кўзгуси. Шу кўзгуда миллатнинг тарихи ҳам, бугуни ҳам, машъал сиймолари ҳам, фазилатлари ҳам, қусурлари ҳам ўз аксини топади. Бинобарин, миллатнинг қандайлиги унинг адабиётига боғлиқ. Миллат ва адабиёт бир-бири билан узвий алоқадаги ходисалардир.

Ҳозирги вақтда пулнинг, бойликнинг фетишланиши миллатларнинг тараккий этаётганини англатмаса керак. Негаки, пул ва бойлик, худди XIX аср охири – XX аср бошларида Гарбда рўй берган “олтин талвасаси”дек, инсонларни доводиратиб қўйди. Айрим аёллар ҳаё деган улуг фазилатни унутиб қўйдилар. Меҳнатсиз ёки осон йўл билан пул топиш, бойлик орттириш касаллик тусини олди. Жамият бу касалликка қарши самарали чора ва тадбирларни топиши зарур. Шахсан мен бунинг чораларидан бири сифатида ақлий меҳнат кишиларига ва меҳнат фахрийларига бўлган муносабатни

Ўзгартириш, уларни кадрлаш, уларни осон йўл билан давлат орттирган, аммо, маънавий пуч кишилар олдидаги мавқеини, иззатини жойига қўйиш лозим, деб биламан. Фарзанд бутун умри давомида халол меҳнат қилиб, на машина ололмаган, на дала ховли қуролмаган ота-онасини ҳурмат қила бошласагина ва бошқа ота-оналарга ҳам шундай муносабатда бўлсагина, халқнинг маънавий оламида ўзгариш содир бўлади. Шубҳасиз, жамият бояги касалликдан нажот топиши учун бошқа “ричаг”лардан ҳам фойдаланмоғи лозим.

Хозирги воқеликдаги энг катта қусур бу – одамлардаги ўзбекона тантилиқ, олиқжаноблик, фидойилиқ, катталарга ҳам, бир-бирларига ҳам ҳурмат сингари эзгу туйғу ва фазилатларнинг хиралашиб, одамзоднинг тобора худбинлашиб, ўз қолипига ўралашиб бораётгани. Хабародам бундайлар олдида ҳеч гап эмас. У жамият учун зарарсиз.

Улугбек ХАМДАМ:

Хозирча зарарсиздек туюлиши мумкин. Чунки ахборот даврига энди-энди қириб келдик. Ўйлашимча, биз бугундан эртамиз учун замин хозирлашимиз лозим. Шундоқ кўз ўнгимизда фақат телевизор, компьютер, интернет фарзандлари вояга етишиб келяпти. Мулоқотда бўлар экансиз, англайсизки, улар гўё ўзга одамлардан ташриф буюргандек. Сиз богдан келсангиз, улар тогдан келади. Гапларингиз қовушмайди. Бу нарса Тургенов ёзганидек, Гассет таъқидлаганидек, фақат оталар ва болалар ўртасидаги тафовут эмас, асло. Бу нарса тамомила бир-биридан фарқ қилувчи икки дунёқараш, икки маданият ва икки олам ўртасидаги фарққа ўхшайди. Яъни, сиз билан биз реал дунёнинг болалари бўлсак, улар виртуал одамнинг жужукларидек. Шу маънода, Хабародам билан хақиқий тўқнашув ҳали олдинда тургандек туюлади...

Наим КАРИМОВ:

Мен бир неча кишиларни қўрганман. Уларнинг қизиқиш доиралари, хоббилари қимнинг ишдан олингани, қимнинг қаерга ва қим бўлиб ишга тайинланганини билиш ва шундай билимлари билан турли давраларда мақтаниш, ўзларини гўё шу масалалар ҳал бўлаётган юқорига яқинликларини қўрсатиш бўлган. Улар билимлари эскириб, янги билим ололмаган пайтларида дами қикқан пуфакдек пучайиб, шумшайиб юришган. Улар, нафақат, маҳалла-қўй, балки ўз оилаларида ҳам бирор мавқега эга бўлишмаган.

Хабародам ҳам шундай кишиларни эслатади. Бугунми ё эртами унинг ахборот гирдобидан чиколмай, телбанамо кишига айланиб колиши ёки сихат-саломатлигини йўкотиб, кўздан айрилиши ҳеч гап эмас. Колаверса, хали “разгон” олмаган XXI аср яна кандай техник мўъжизаларни кашф этиб, Хабародамларни дарёнинг бу киргогидан бошка киргогига отиб ташламайди, деб ким айта олади?.

Уларнинг бадиий адабиётдан узоклашиши, шеърият дурдоналарию “Ўтган кунлар”нинг уларга ортикча юк бўлиб колиши эса бор гап.

Бундан кейин хакикий адабиёт шинавандаларининг сони камайиб боради. Хозир ҳам, кейин ҳам, асосан, катта ёшдаги кишиларгина китоб ўқисалар, ажаб эмас.

Улугбек □ ХАМДАМ:

Ўтмишда бирон юртни босиб олган мустамлакачилар негадир ўша халкнинг адабиётини биринчи бўлиб йўк қилишга ёки хаспўшлашга ҳаракат қилар экан.

Бу сиёсатнинг илдизлари жудаям чуқур сатхларга бориб такаладигандек туюлади менга. Хаммамизга аёнки, бугун биз жиддий адабиётдан узоклашиб бораяпмиз. Дўконлар, асосан, олди-кочдию ур-сур мухрланган китоблар билан лик тўлиб кетди. Буни бошқача ном билан атаб бўлмайди. Аслида, ташқаридан мафкуравий зугум йўк: чоризм, большевизм, социализм йўк, лекин шунга карамай, биз миллий маънавиятимизнинг асоси бўлмиш жиддий адабиётга етарли даражада эътибор қилмаяпмиз. Сизнингча, адабиётга эътиборсизлик хавфининг даражаси кандай? Илгари чоризм ва шўро ўз кўл остидаги миллатларни зўрлик ила ўз миллий маънавияти ва адабиётидан махрум қилишга чоғланган бўлса, энди, ўзимиз, ўз адабиётимизга беписандмиз. Мохиятан буларнинг оқибатлари бир эмасми? Эҳтимол, мана шу каби хавф-хатарни олдиндан кўра билгани учун ҳам Президентимиз Ислоҳ Каримов “Адабиётга эътибор – маънавиятга, келажакка эътибор” мурожати билан чиққандир.

Наим КАРИМОВ:

Албатта, Юртбошимиз Ислом Каримов ана шу муаммони олдиндан сезиб, “Адабиётга эътибор – маънавиятга, келажакка эътибор” деган рисоладини эълон қилгани, шубҳасиз. Унда адабиётга эътиборсизликнинг кучайиб бораётганини айтиб, жамият эътиборини шу ўта жиддий масалага қаратди. Модомики, бахс эътиборсизлик ҳақида борар экан, бунинг баъзи бир илдизларига ҳам назар ташлаш зарур. Сир эмас, адабиётга муҳаббат туйғуси оила билан мактабда тарбияланади. Агар бугун тугилаётган фарзандларнинг ота-оналари нафакат Ойбекнинг “Навоий”сини, балки Кодирийнинг “Ўтган кунлар”ини ўқимаган бўлса, фарзандида ҳам китобга муҳаббат туйғусини уйғотолмайди. Адабиёт дарсликлари масаласига келсак, муаллифлар кўпинча ўз таниш-билишларини аввал дастурга, сўнг дарсликка киритганлари тўғрисида ва яна шунга ўхшаш кўплаб сабаблар билан улар йил сайин ўзгартирилиб, нашр этилмоқда. Қандайдир тўрт-беш йил ҳалол хизмат қиладиган барқарор дарсликлар ҳамон яратилмаяпти. Бу ҳол шундай давом этаверса, айтишчи, ўқувчиларда китобга муҳаббат туйғуси қандай пайдо бўлади?

Масаланинг шунга ўхшаш томонлари адабиёт тарози паллаларининг вазнсизланиб қолишига сабаб бўлиши мумкин. Сиз айтганингиздек, адабиётнинг заифлашиши, “енгил адабиёт” доирасида қолиши учун ташқаридан кўрсатманинг бўлиши шарт эмас. Ўз ичимиздаги беписандлик қайси кўрсатмадан кам?

Улугбек ХАМДАМ:

Ўз вақтида, руснинг улуг ёзувчиси Достоевский: “Дунёни гўзаллик кутқаради”, деб хитоб қилган эди. Аён бўлаётгани, дунёни муқаррар ҳалокатдан фақат гўзалликнинг бир ўзигина кутқаролмас экан. Агар сизу биз гўзал деб тарғиб этаётган “матох”имиз гўзаллигини англаб, нозик хис қилувчи, пировардида, қабул айлаб, ўз маънавий мулкига айлантириб, шу руҳ ила ҳаётга ёндашувчи куч бўлмас экан, гўзалликнинг таъсири нолга тенг бўлаверади. Худди шундай, адабиётнинг қисмати ҳам, асосан, уни тушуна оладиган ўқувчиларга боғлиқ экан.

Устоз, ҳар қандай баландпарвоз гапларни бир четга суриб, дангалига кўчсак, адабиётнинг дунёни кутқариб қолишига умид қилса бўладими? Майли, кутқармасин, ҳеч қурса, унинг равишига таъсири борми? Чархипалакнинг бугунги ҳолидан андак яхшироқ, муруватлироқ бўлишига ҳисса қўша билладими? Ва, умуман, дунёни кутқариб қолиш мумкинми ва ўзи керакми бу иш? Агар буларнинг бари мумкин бўлса, асрлар оша, йиллар оша эмас, кун сайин, соат сайин ўзгариб турган дунёда адабиётнинг ўрни қаерларда

кўринадими? Балки, бу ўринда, бутун иш яна жадидлар айтгани ва йўлида ширин жонларини тиккани ўша МАЪРИФАТнинг зиммасига тушмаяптимики? Негаки, гўзалликка олиб борувчи йўл ҳам маърифатнинг қароргохидан ўтадигандек. Факат ва факат маърифатли кишигина гўзалликни, адабиётни нозик хис қилиб тушунадигандек.

Наим КАРИМОВ:

Рус жамиятидаги хунрезликларни, каллобликларни, тубанликларни кўравериб, рус халқининг келажаги учун қуйинган Достоевский нажот йўлини тополмай, сархуш бир ҳолатда шундай деган бўлса, ажаб эмас. Акс ҳолда, у чоризми, рус генералларини Ўрта Осиёни босиб олиб, Хинд денгизида этикларини ювишга илҳомлантирмаган бўларди.

Шўро мафқураси бизни “адабиёт – дунёни ўзгартирувчи қуч”, деб ўргатган, шу фикрни қўнглимизга қуйган.

Агар ёдингизда бўлса, грузинларнинг “Солдат отаси” фильмида ота рус танкчисининг узумзорни пайхон этаётганини кўриб, газабга тўлиб, ёқасидан олади. Димоги уруш ва қон хиди билан тўлган жангчи эса, отанинг бу хатти-харакатидан қаттиқ ранжийди. Унинг учун уруш шароитида, бир-икки тоқ қўчатининггина эмас, бутун-бутун узумзорларнинг мажакланиб ташланиши оддий ҳодиса.

Бугунги одамзоднинг димоги пул хиди билан тўлган. Унинг кўзлари гўзалликнинг камалак нурларини кўришга ожиз. У узумзорнинг баҳорда, қизлар янглиг, майин қокилларини ёйиб, бир ишқом бўлиб савлат тўкиб туришидан баҳра олмайди. У узумзордан қанча даромад қелишини ўйлайди ва даромад қилигини қўтариш йўлларини ахтаради. Хали қишиш ҳолига қелмаган узум бошларини олтингугурт билан қизартиради. Биз қориланган, яъни, захарланган узумни витаминга қой, деб қиммат қайтида қотиб оламиз.

Дунё тугул, биргина одамзодни ўзгартиришга ҳам адабиётнинг қучи етмаяпти.

Жамиятнинг ҳаётини жараёнга таъсир ўтказувчи бошқа институтлари ўз қизқаларини

халол бажарсагина, адабиёт, адабий тарбия самара бериши мумкин.

Улугбек ХАМДАМ:

Замон эврилиб, одамларнинг дунёкарашида ўзгаришлар рўй берди. Атрофимиздаги кишиларга Бехбудий, Фитрат, Кодирий, Чўлпон каби ватанпарвар зотларнинг миллат ва юрт кайгусида жон кечиб яшаб ўтганликлари, шу мукаддас йўлда хатто курбон бўлганликлари бир қадар баландпарвоз, хавойи, тушуниксиз бўлиб колмаяптими? Ўша улуг боболаримиз амалга оширган кутлуг ишларни ўз курсоги атрофидагина айланиб-ўргилиб ўтиб бораётган айрим замондошларимизнинг тутумларига солиштирганингизда, хаёлингизга нималар келади? Худди шундай, “Адабиётнинг даври ўтди, китоб ўтмишда колди”, деган ёзгириклар нимани англатади? Бу хитоб, айникса, сизнинг, қисман, бизнинг авлод вакиллари учун огир айбномадек янграмаяптими? Сер солсангиз, бутун ер юзида ёш авлодлар китобсиз, адабиётсиз яшаш каноати билан ўсиб, шундай яшашга бел боғлагандек кўринади. Аслида, китобсиз хаёт йўлига чикмокчи бўлган мазкур авлодларга масъуллар, айнан, сиз ва биз эмасми? Чунки улар осмондан тушгани хам, ердан чиккани хам йўк, улар сизу бизнинг фарзандларимиз, невараларимиз. Бас, шундай экан, хўш, қаерда хатога йўл кўйдик? Ахир, ворисийлик деган гаплар бор эди! Авлодлар қаршида аждодларнинг бурчлари бўларди! Ижтимоий, сиёсий, тарихий силсиланинг қайси бурилишида тойиб кетдикки, натижада, бизнинг жисмимиздан пайдо бўлиб, ўз рухимиз таълим-тарбиясини олган авлод ўзимизга бегона бўлиб бораётгандек? Бундан чиқадики, инсоният шунча аччиқ тажрибасига қарамай, адабиётнику кўя турайлик, ўз келажагини хам бошқара олмайдиганга ўхшайди?

Наим КАРИМОВ:

Бизнинг институтда Машхура Султонова (Оллох раҳматиға олган бўлсин) деган жуда маърифатли, китоб кўрса жонини берадиган олима бор эди. Унинг уйига тез-тез бориб турардик. Бир куни бораётганимизда, кўп қаватли уйлардан бирининг олдида бир тўп китоблар уйилиб ётган эди. Чамаси, бу китоблар эгаси ё хаётдан ўтган, ё бирор жойга кўчгану китоблар эгасиз қолгани учун кўчага, аниқроғи, ахлатхонага олиб бориб ташланган эди. Орадан анча вақт ўтгандан сўнг Машхура опа вафот этди. Бир қанча вақтдан сўнг қимдир Машхура опанинг китоблари эски китоблар дўқонида сув пулига сотилаётганини айтди. Холбуки, Машхура опанинг уйида унинг тарбиясини кўрган ва ўз кизидек бўлиб қолган жияни яшарди. У рус мактабида таълим олгани туфайли, ўзбек адабиётининг сара асарлари унга ортиқча юк бўлиб қолган эди.

Афсуски, хозирги шароитда, хатто, “китобхўр” ота-оналар ҳам фарзандлари учун ўрнак бўлмади колдилар. Хаёт дарёси айрим фарзандларни ўз гирдобига тортиб, хатто, ота-оналаридан, улар ўсган маърифат богларидан ҳам узоклаштириб бормокда.

Бу мухим масалада каерда хато килдик ва бунга ким айбдор? Шу хатони тузатиб бўладими? Афсуски, бундай саволларга жавоб бериш осон эмас. Хатони килиш осону уни тузатиш кийин. Айникса, хаёт карвони ўз йўловчиларини узок-узокларга олиб кетганидан кейин.

Менинг ёшлигим ўтган махаллага якин жойда тўртта кутубхона бўларди. Бу кутубхоналарнинг бирдан иккинчисига ўтиб, кайси бири бойрок бўлса, ўша кутубхонага лангар ташлардик.

Хозирги айрим ёшлар томдаги ликоп оркали келаётган видео-ахборотдан на рухга, на аклга озик берадиган кўрсатувларни ёки компютерга жойланган ўйинларни кўришга азиз умрларининг азиз соатларини багишлайдилару бадий асарни ўқишга токатлари етмайди. Аввалги авлодлар юрагида жўш урган ворисийлик кони ўз кучини йўкотган кўринади. Энг дахшатлиси шундаки, шундай яшаш йўсинига кўниккан кишилар фикрсизланиб, бошкалар иродасининг оддий ижрочисига, роботларга айланиб колиши мумкин. Балки шундай жараён окибатларини олдиндан сезаётганлари учунми, айрим олимлар ер юзини келажакда роботлар бошкаради, деган илмий тахминларни олга сурмокдалар.

Улугбек ХАМДАМ:

Кунимизга кайтсак. Адабиётга энди-энди кадам кўйиб келаётган, бошловчи ижодкорлар мавзу ва кайфият манзилени кай тарзда белгиламоги лозим? Яъни, унинг навкадди давр шамолидан эгилиб кетмаслиги, айни дамда, шу шамол суронларигагина хамоханг асарлар битиб колмаслиги учун нималарга эътибор килмоги даркор? “XX аср адабиёти манзаралари” деган китобингизда улкан шоир Гафур Гулом билан боглик бир аччик хакикатдан сўз очасизки, у хамма замонларнинг ижодкорлари учун давомли сабокдек жаранглайди: “Гафур Гуломнинг гражданилик рухи балкиб турган шеърларида бошка бир кусур бор. Бу совет даври “кадриятлар”и тасвирига катта ўрин ажратилганлигидир. Худди шундай кусур туфайли шоирнинг хатто айрим илиги тўк шеърлари хам, сир эмас,

дами чикиб кетган хаво шарларидек бўшашиб колган” (257 бет). Айни дамда, масаланинг иккинчи томони ҳам мавжуд. Менинг назаримда, хакикий ижодкор ўз даврининг юрак уришига ташхис бармогини қўйиб турган табибдир. У ҳамма нарсадан олдин ўз даври кайфиятининг самимий таржимони бўлмоги шарт! Хўш, сизнингча, ўрта, мўътадил йўл кайда экан?

Наим КАРИМОВ:

Абдулла Каххор бир гапни айтган эди: мен умримда икки буюк истеъдод эгасини кўрдим. Булардан бири Чўлпон, иккинчиси Гафур Гулом эди. Улардан бирини замон жувонмарг килди, иккинчиси ўзини-ўзи, деб.

Истеъдоднинг харидори кўп бўлади. Канчадан-канча истеъдод эгаларини замон темир кишанлари орасига олиб мажаклаб ташлаган. Энди, калам тебратаётган истеъдодли ёшлар ўз салафлари такдири кандай кечганидан сабоқ олишлари лозим. Хаёт мавзу билан тўла. Агар ёш ижодкор шухрат козониш, мукофот олиш, фаровон хаёт кечириб илинжи билан кўлига калам олса ва ўз максади йўлида изчил харакат килса, орзусига, албатта, эришади. Лекин унинг ўсиб-унишига, яхши асарлар ёзишига, миллий адабиётимизнинг юксалишига муҳим хисса қўшишига умид килган кишилар доғда коладилар. Адабиёт шухрат козониш, кўкракларини турли-туман нишонларга тўлдириб олиш ёки кекириб яшаш учун бино бўлган майдон эмас. Хар бир яхши асар юрак кони билан ёзилади. Йўлчининг вафот этганини ёзаётган пайтида, Ойбек бехуш бўлиб колган. Абдулла Кодирий Кумушнинг кабртоши учун марсия сўзларини ёзаётганда, кўзларидан оккан ёшини тўхтата олмаган. Бальзак Горио отанинг ўлимини ишонарли тасвирлайман, деб қарийб клиник ўлимни бошидан кечирган. Ёзувчи асарни юрак кони ва дил сўзи билан ёзган тақдирдагина, асар умри билан тугилган бўлади. Хозир ёзилиб ташланаётган детектив асарларни тўрт-беш йилдан кейин ҳеч ким ўқимаслиги мумкин. Аммо, китобхон зоти озайиб кетган бўлса ҳам ўзида “Ўтган кунлар”га ўхшаш асарларга ташналик сезади.

Ўз даврининг юрак уришларини хис этиб туриш – ёзувчининг бурчи. У илхомни, энг аввало, ўзи гувоҳ бўлиб турган воқеалардан, учрашувлардан олади. Халқ ёзувчидан мамлакат хаётида рўй бераётган улугвор ишларга ҳам, жамият равнакига гов бўлаётган ходисаларга ҳам муносабат билдиришини кутади. Лекин, у бу вазифасини суистеъмом килиб, календар-шоир даражасига тушиб колмаслиги керак. Ёзувчи бугун севиб ўқиладиган, эртага кадр-киммати янада ошадиган асарлар ёзишга интилса, айни муддао бўлур.

Улугбек ХАМДАМ:

Устоз, адабиётимизнинг умидбахш тамойиллари хақида гапирсангиз. Ўзбек адабиёти Шарк адабиёти бўлиши баробарида, умумжаҳон адабиётнинг ҳам бир бўғини ҳисобланади. Шундай экан, унинг ўз миллий хусусиятларини сақлаб қолмоғи, айтиш чогда, ўзининггина қобилияти қандай кетмаслиги учун қандай манзилларни қўзғаб, қандай жасоратларга қўл урмоғи лозим қўрилади?

Ўтган қарийб йигирма йил мобайнида ўзбек адабиёти модернизм билан “оғриб” олди. Энди эса, ҳақиқатда постмодернизмнинг элчилари ўқиб юрибди. Бу ҳил тамойиллар миллий адабиётимизнинг бойиб, қенгайиб ва чуқурлашиб боришига хизмат қиладими ёки, аксинча. Ва, умуман, мана шу жараёнларда адабиётшунос ва танқидчи олимларнинг ўрни ва роли қандай бўлмоғи керак?

Наим КАРИМОВ:

Афсуски, адабиётимизнинг яқин тарихини яхши биладиган баъзи дўстларимиз ҳам модернизмни мутлақо нотўғри талқин қилиб, ҳатто Бехбудию Қодирийни ҳам модернизм адабиётининг намояндалари дейишгача бормокдалар. Ҳурматли Пиримқул Қодиров шу масалада уларни жиндек қойган эди, қўплашиб уни тавбасига таянадиган қилишди.

Модернизм Шарк адабиётининг маҳсули эмас. Модернизм бизга Гарбдан кириб келган. Аслида, Гарб модернизм адабиёти деганда, янги давр адабиётини назарда тутди. Аммо, тасвирий санъатдаги модернизм қўринишларига назар ташласак, уларда қўзи белдан қараб турган ёки боши билан орти алмашиб қолган одамларни қўрамыз. Бу, одамнинг модернизм оқимида мансуб расом нигоҳидаги образи. Гарб тасвирий санъатининг маъқул оқимга мансуб асарларида ҳам шунга ўхшаш воқеликнинг бетакрор ўзига хос қўринишлари қаммас. Гарб шундай санъатни ҳам ёқтиради. Аммо, Гарб расоми қулогини шартта қесиқ ташлаган бўлса, Шарк расоми ҳам янгилик деб ундан ибрат олиши қодонликдан бошқа нарса эмас. Шарк адабиёти доим доно фикр ва заррин ифодалар адабиёти бўлган. Шарк адабиёти – қишлоқнинг бадиий диди ва қилини тарбияловчи нафосат мактаби. Ўзбек адабиёти Шарк адабиётининг ана шу анъаналарини қавом эттириб қелади. Бу Гарб учун ҳам ёт ёки эскирган қодиса эмас. Ақс қолда, Қоэлонинг Шарк адабиёти руҳида яратилган асарлари бугун бутун дунёда маъқул

бўлмаган бўларди. Биз ўз маънавиятимизни Гарб андозалари асосида бузиб келганимиз етмай, энди фикрсизлик адабиёти бўлган модернизмни ҳадеб пеш килаверсак ножоиз бўлар. Лекин, бу сўзларим адабиётимиздаги ҳозирги модернистик оқимдан кечиш керак, деган маънони мутлако англамайди.

Биз ўзимизни улуг устозларимиздан ақлли, деб ўйламаслигимиз лозим. Улар Гарб адабиётидан ўзимизда йўқ адабий тасвир усуллари ва жанрларини олишган: реализмни, драмани, романни. Аслида, ёзма адабиётимизда реализмнинг ҳам, романнинг ҳам унсурлари оз бўлмаган, оғзаки адабиётимизда эса драманинг ҳам унсурлари сероб. Лекин, устозлар Гарб адабиётидаги йиллар давомида шаклланган ва синовдан ўтган тасвир имкониятларидан бахраманд бўлганлар.

Хар ҳолда, юрагимизда аждодларимиз кони окканидек, адабиётимиздан ҳам Шарк адабиётининг ўзига хос гўзал, нафис ва ҳаётбахш таровати эсиб турганига нима етсин?..

Шарк юлдузи